

یادآوری:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب برای محققان ساختن اهداف بلندمدت علمی و پژوهشی خود، در نظر دارد در کنار معرفی نسخه‌های خطی ارزشمند برای تصحیح و چاپ، مجموعه‌ای از طرح‌های پژوهشی را نیز معرفی کرده در اختیار محققان و دانشجویان مستعد و علاقه‌مند قرار دهد. طرح این موضوعات به چند روی ضروری می‌نمود:

۱. در کارهایی که تا کنون در حوزه تصحیح انتقادی متون صورت گرفته است، مصححان کمتر به محتوای اثر توجه کرده‌اند. بسا که محققان و مصححانی دست به تصحیح متنی می‌زنند که چندان به موضوع و محتوای آن واقف نیستند، لذا ارزش‌های علمی و اطلاعات مفید متن چندان که باید کاویده و بازنموده نمی‌شود. از این رو، اهتمام به متن پژوهی به عنوان امری لازم در فرایند تصحیح در اولویت برنامه‌های مرکز قرار گرفت.

۲. یکی از مشکلات دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه‌ها و استادان ایشان، یافتن موضوع برای نوشتن پایان‌نامه است. شمار دانشجویان علاقه‌مند به تصحیح متن کم نیست، ولی متأسفانه معمولاً متونی برای تصحیح به ایشان معرفی می‌شود که قبلاً تصحیح شده و معلوم نیست تصحیح مجدد آن وجهی داشته باشد؛ به‌ویژه که غالباً جست‌وجو و ارزیابی دقیقی هم برای شناسایی و گزینش بهترین نسخه‌های آن متن انجام نمی‌پذیرد. از این رو معرفی طرح‌های پژوهشی و نسخه‌های ارزشمند برای تصحیح می‌تواند پشتوانه‌ای باشد برای دانشگاهیان در اولویت‌بندی و انتخاب موضوع پایان‌نامه‌های تحصیلی.

۳. طرح موضوعات پژوهشی و معرفی نسخه‌های ارزشمند و اطلاع‌رسانی در سطح گسترده، بدین منظور است که اگر پژوهشگرانی در هر گوشه این مرز و بوم خواستند بر روی طرح‌های پیشنهادی ما — که در هر شماره مجله تعدادی را معرفی می‌کنیم — کار کنند، مجال کار برای همه به یکسان فراهم باشد. دست مصححان در انتخاب ناشر و چاپ حاصل تلاششان البته باز است ولی ما نیز آمادگی داریم کارهایی را که شرایط کیفی لازم را احراز کنند چاپ و منتشر کنیم.

الف. بایسته‌های تصحیح

توضیح: اشعار امیرالمؤمنین^(ع) در ایران از قرن پنجم و ششم به بعد چندین بار تدوین و در عصر تیموری و صفوی چند بار به فارسی شرح و یا ترجمه شده است. این ترجمه‌ها اغلب ترجمه بین سطر و زیرنویس هستند و شاید همه آنها نسخه‌های اصل و به خط مؤلف/مترجم باشند؛ چنان که در ترجمه متون مقدس مانند قرآن کریم و نهج البلاغه، نسخه اغلب ترجمه‌های بین سطر، نسخه اصل محسوب می‌شود و با سایر ترجمه‌های آن متن متفاوت است. (در این باره به مقاله دکتر حسن انصاری قمی درباره ترجمه انوارالعقول کیدری به فارسی در وبلاگ ایشان مراجعه شود.) از دیوان امیرالمؤمنین چند نسخه ترجمه‌دار کهن باقی است که برای بررسی آثار شیعی فارسی در حوزه ادبیات که پیش از عهد تیموری و صفوی پدید آمده از نهایت اهمیت برخوردار است. ما از دو ترجمه آن که با هم متفاوت اند، و باید هر دوی آنها جداگانه نشر شود، در این مدخل و مدخل بعدی یاد می‌کنیم. نسخه اول در فهرست نامگوی آقای عبدالله غفرانی برای کتابخانه آیه الله خویی مشهد معرفی شده است، در نهایت اختصار با ذکر این جمله که «تحریر ظاهراً سده ۸ هـ دستنوشته در خور اعتنایی» (اوراق عتیق، ج ۱، ص ۲۴۵).

۳. ترجمه فارسی منثور دیوان امیرالمؤمنین، نسخه دیگر

تاریخ نگارش: نیمه دوم سده ۸ هـ

تاریخ کتابت: ۷۷۶ هـ

محل نگهداری: کتابخانه آیت الله مرعشی قم، شماره ۳ از مجموعه ۱۲۶۷۹

توضیح: این نسخه که کهن ترین دستنویس از ترجمه دیوان امیرالمؤمنین است و از نسخه قبلی مهم تر، در کتابخانه مرعشی قم به شماره ۱۲۶۷۹ در مجموعه ای کهن نگهداری

۱. هدایة الغیبی و چند رسالۀ دیگر

(مجموعه)

شامل: کشف العقبة/ ترجمه مدح فقر و ذم دنیا/ هدایة الغیبی فی اخلاق النبی/ ذکر معجزات رسول پدیدآورندگان: الیاس بن احمد القیصری/؟/ ابراهیم بن حسین قرصی/ شیخ علی بن دوست خدا (کاتب مجموعه) تاریخ کتابت مجموعه: ۷۲۷ هـ

تعداد اوراق: ۱۷ برگ/ ۶ برگ/ ۷ برگ/ ۱۱ برگ (کل مجموعه بیش از ۳۳۰ برگ)

توضیح: در کتابخانه فاتح استانبول نسخه مجموعه ای به شماره ۵۴۲۶ نگهداری می شود که در ۷۲۷ هـ توسط شیخ علی بن دوست خدا آنقروی (انکارائی) جمع و کتابت شده است. این مجموعه بسیار نفیس شامل رساله های متعدد فارسی منحصر به فرد از سده هفتم است که در بلاد روم و آناتولی نگاشته شده است و ما برای نمونه سه مورد از آن رساله ها را مدخل کردیم. این موارد جز در فهرست کتابخانه مزبور (که بدان دسترسی نبود) در فهرست هلموت ریتز در منبع زیر به اختصار وصف شده است (دقت شود که ریتز برای آثار مهم فارسی ترکیه کاتالوگ تهیه می کرد و آنها را پاره پاره نشر می داد):

Der Islam, 1938, pp 65-67.

۲. ترجمه فارسی منثور دیوان امیرالمؤمنین، نسخه ۱

پدیدآور:؟

تاریخ نگارش: دست کم از سده ۸ هـ

تاریخ کتابت: سده ۸ هـ

محل نگهداری: کتابخانه مدرسه آیه الله خویی در مشهد، شماره ۲۲۱

۵. برهان الحساب

(حساب - فارسی)

پدیدآور: محمدبن علی خطاط

محل نگهداری: مغنيسا گنل ش ۱۷۹۴؛ فیلم آن در دانشگاه تهران به شماره ۲۶۳ (فهرست فیلم‌ها، ۲۱/۱) موجود است. ۹۸ برگ.

تاریخ کتابت: یکشنبه ۱۴ جمادی الآخر ۶۸۵ هـ.

آغاز: حمدله. همی گویم من که محمد بن علی ام معروف به خطاط چونکه ایزد ...

توضیح: در ۲۴ باب، ظاهراً نسخه منحصر به فرد است.

می‌شود و عکس صفحاتی از آن در فهرست مرعشی آمده است. این ترجمه و نیز احتمالاً ترجمه قبلی، زیرنویس دیوان امیرالمؤمنین تدوین شده به دست قطب‌الدین کیدری است موسوم به انوار العقول من اشعار وصی الرسول. نام کاتب نسخه حاضر چنین است: محمد بن الحسن الاسترآبادی شیرنکی. نسخه حاضر همان است که سال‌ها در کتابخانه خصوصی نصیری نگهداری می‌شده و به مدد تلاش استاد سید محمود مرعشی نجفی، از غارت نجات یافته و از کشور خارج نشده است.^۱

۴. اختیارات کارها و حوائج ایام

(نجوم، چنددانشی - فارسی)

پدیدآور: ابوالمفاخر پسر ابوالعلاء اصفهانی (د. پیش از سده ۷ هـ).

محل نگهداری: کتابخانه مرعشی، ش ۱۱۰۸۰ (فهرست،

۱۲۰/۲۸-۱۲۱)، ۲۳۵ برگ.

تاریخ کتابت: اوایل سده ۷ هـ

توضیح: این کتاب نه تنها در موضوع اختیارات ایام نگاشته شده، بلکه دانشنامه‌ای است که در غالب مسائل جهان آن روزگار که مورد سؤال خاص و عام بوده است بحث می‌کند؛ مانند: اقالیم سبعة، دریاها، رودها، کوه‌ها، کروی بودن زمین و ... این نسخه یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های موجود است و در هیچ یک از فهرس نام این کتاب نیامده و در حقیقت منحصر به فرد است.

۶. مجموعه‌ای مهم در فلسفه

(فلسفه - فارسی)

محل نگهداری: ایاصوفیا ش ۴۸۱۱، ۱۴۸ برگ. فیلم آن در دانشگاه تهران به شماره ۲۲۶۹ (فهرست فیلم‌ها، ۶۶۶/۱-۶۶۵)

موجود است.

تاریخ کتابت: ۸۶۱ هـ.

توضیح: این مجموعه شامل حدود ۱۶ اثر از تألیفات مهم‌ترین و بعضاً ناشناخته‌ترین فلاسفه اسلامی است و بیشتر آنها به چاپ نرسیده است. این مجموعه به سبب تنوع آثار فلسفی به زبان فارسی، برای نسخه‌برگردان نیز مناسب است. فهرست نسبتاً کاملی از آثار این مجموعه را مرحوم دانش‌پژوه در فهرست فیلم‌ها آورده است.

■

۱. به این دو ترجمه باید ترجمه زیرنویس نسخه ۱۶۰ کتابخانه فاضل خوانسار را هم افزود که عکس آن در مرکز احیاء قم به شماره ۵۷۶ عکسی موجود است. نسخه‌ای از یک ترجمه انوار العقول را هم که کتابخانه وزارت امور خارجه سالیانی قبل به مناسبت سال امیرالمؤمنین چاپ فاکسیمیله کرد، می‌شناسیم که در مقاله دکتر انصاری قمی بدان اشاره شده است و نباید از عصر صفوی کهن‌تر باشد. نسخه دیگری نیز از یک ترجمه کهن در کتابخانه مجلس هست که آن نیز شایسته توجه بسیار است.

ب. بایسته‌های پژوهش

تقلیدی صرف نظر کنیم، باید برای سرایندگان منظمه‌های مشهور شأن تفکر نیز قائل باشیم. بر همین اساس، تفاوت نگاه‌های آنان نیز شایان توجه خواهد بود. برای نمونه، فردوسی در آغاز شاهنامه خداوند را به عنوان «خداوند جان و خرد» می‌ستاید (بنام خداوند جان و خرد/ کزین برتر اندیشه برنگذرد) در حالی که عطار در آغاز منطق الطیر خداوند را به صفت بخشاینده «جان و ایمان» مدح می‌کند (آفرین جان آفرین پاک را/ آنکه جان بخشید و ایمان خاک را). همین تفاوت‌ها را در باب مفاهیم دیگر نیز می‌توان دنبال و بررسی کرد.

برای اجرای این طرح، مناجات‌نامه‌های آغاز مثنوی‌های مهم فارسی به دقت قرائت و مفاهیم بنیادی و کلیدواژه‌های آنها استخراج و سپس با یکدیگر مقایسه می‌شود. نتیجه‌گیری طرح به تحلیل تفاوت جهانبینی‌ها اختصاص خواهد داشت.

اهم منابع:

- مثنوی‌ها مهم فارسی، مانند: شاهنامه، حدیقه الحقیقه، مثنوی‌های عطار، مثنوی معنوی، مخزن الاسرار و ...

طرح ۳

مقایسه برابر نهاده‌های قرآنی تاج التراجم با ترجمه تفسیر

طبری

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

ابوالمظفر شاهفور اسفراینی مؤلف مشهور تاج التراجم است. وی در مقدمه تاج التراجم به نقد کلی ترجمه‌های قرآنی پرداخته و در ترجمه آیات نیز نسبت به دیگر ترجمه‌ها از نخستین ترجمه قرآن به فارسی (در ضمن ترجمه تفسیر طبری) فاصله گرفته است. با توجه به صاحب‌نظر بودن وی در این عرصه و دید انتقادی او به ترجمه‌های قرآنی پیش از خود، تفاوت برابر‌گذاری‌های او برای واژگان قرآنی با نخستین ترجمه قرآن به فارسی شایان توجه است.

طرح ۱

مقایسه تطبیقی قوسیه نظام‌الدین اصفهانی با قوسیه کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی
شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

قاضی نظام‌الدین اصفهانی از شاعران و نویسندگان مشهور و دوزبانه ایران در قرن هفتم است. با آن که شهرت وی به رباعیات او به زبان عربی است، آثار و رسائل ادبی دیگری نیز از وی برجای مانده که از جمله آنها قوسیه در وصف کمان است. ظاهراً به تاسی از وی، کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی در همان قرن قوسیه‌ای به زبان عربی انشاء کرده است که با توجه به شهرت صرف شاعری او، دارای اهمیت ویژه‌ای است. این دو رساله را ابوالمجد تبریزی در سفینه تبریز درج کرده است. در طرح پیشنهادی این دو رساله مقایسه می‌شوند.

برای اجرای این طرح، دو رساله یادشده به دقت قرائت و تشبیهات و استعارات و تلمیحات و کنایات آنها استخراج می‌شود. سپس این تشبیهات و استعارات و ... با یکدیگر مقایسه می‌شوند تا میزان تأثیر و تأثر آنها از یکدیگر آشکار شود.

اهم منابع:

- قوسیه، نظام‌الدین اصفهانی، سفینه تبریز، چاپ عکسی، با مقدمه‌های عبدالحسین حائری و نصرالله پورجوادی، تهران، ۱۳۸۱ ش؛ رساله ۱۹۳: ص ۷۱۰-۷۱۱.
- قوسیه، کمال‌الدین اصفهانی، همان؛ رساله ۱۹۲: ص ۷۰۴-۷۱۰.

طرح ۲

مقایسه تحلیلی مناجات‌نامه‌های آغاز مثنوی‌های مهم فارسی
شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

مناجات‌نامه‌های آغاز مثنوی‌های فارسی، نشان‌دهنده نوع نگاه سراینده به هستی و جهانبینی اوست. اگر از مناجات‌نامه‌های

برای اجرای این طرح، یک یا چند سوره از قرآن کریم انتخاب و برابره‌های قرآنی متفاوت آنها در ترجمه تفسیر طبری و تاج التراجم استخراج می‌شود. بر اساس این فهرست، می‌توان تحلیلی از برابره‌گذاری‌های متفاوت عرضه کرد.

اهم منابع:

- تاج التراجم، ابوالمظفر شاهفور اسفراینی، به تصحیح علی اکبر الهی خراسانی - نجیب مایل هروی، تهران، ۱۳۷۵ ش.
- ترجمه تفسیر طبری، به اهتمام حبیب یغمایی، تهران، ۱۳۳۹-۴۴ ش.

طرح ۴

مقایسه تطبیقی صفات خلفای چهارگانه در ستایش‌نامه‌های

سراغاز منظومه‌های فارسی

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

در سراغاز برخی از منظومه‌های کهن فارسی، پس از ستایش

خداوند و پیامبر (ص)، ابیاتی در مدح خلفای چهارگانه آمده است. این ستایش‌نامه نقاط مشترکی با یکدیگر دارند و گاه تفاوت‌هایی نیز میان آنها دیده می‌شود. طرح مذکور به بررسی تطبیقی این ستایش‌نامه‌ها می‌پردازد.

برای اجرای این طرح، نخست کلیه منظومه‌های کهن فارسی که حاوی ستایش‌نامه‌ای برای خلفای چهارگانه‌اند شناسایی می‌شوند. در مرحله بعد، این منظومه‌ها به ترتیب تاریخی مرتب می‌شوند و سپس ستایش هر یک از خلفای چهارگانه در هر یک از منظومه‌ها و ویژگی‌ها و صفاتی که برای هر یک ذکر شده، با یکدیگر مقایسه می‌شوند. در پایان طرح، نتایج این بررسی تحلیل می‌شود.

اهم منابع:

- سنایی، حدیقة الحقیقه، به کوشش مدرس رضوی، تهران، ۱۳۵۹ ش.

- عطار نیشابوری، منطق الطیر، به کوشش محمدرضا شفیعی

استدراک

در شماره پیشین مجله (۴۹)، در بخش گفت‌وگو با دکتر محمود امیدسالار اغلاطی چند به متن مصاحبه راه یافته بود که بدین وسیله استدراک می‌شود:

ص ۱۲۲، ستون ۲. ضبط صحیح نام تئوریسین پروسی و نویسنده کتاب در باب جنگ «کلاسوویتز» است (به آلمانی: Carl von Clausewitz) نه «کلاسوویتس». همچنین عنوان کتاب وی به آلمانی Vom Kreige است.

همان صفحه، همان ستون. عبارت «دانشوری ادامه جنگ است با وسایل دیگر» از قول یکی از استادان دانشگاه بیل به نام R. Howard Bloch که متخصص تاریخ اروپا در قرون وسطاست نقل شده است.

صفحه ۱۲۴، ستون ۱، سطر دوم از پائین صفحه. «سامانیان» غلط و «ساسانیان» درست است.

صفحه ۱۲۵، ستون ۱، سطر ۲. «تسیاس» غلط و «کتسیاس» (Ctesias) درست است. همچنین نام یونانی «کتاب‌های شاهان» هم باید «باسیلیکاس ذی‌فترای» باشد نه «واسیلیکاس دیفری».

